

ਕਦਸ਼ਾ
12

ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ-ਦਰਪਣ (ਭਾਗ ਦੂਜਾ)

ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦਰਪਣ (ਭਾਗ-ਦਿਵੀਯ)

ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ (ਚੋਣਵੀਂ ਵਿਸ਼ਾ)

ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ (ਵੈਕਲਿਪਕ ਵਿਸ਼ਯ)

ਮਾਧਯਮਿਕ ਸ਼ਿਕਸ਼ਾ ਬੋਰਡ ਰਾਜਸਥਾਨ, ਅਜਮੇਰ

ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ-ਦਰਪਣ (ਭਾਗ ਦੂਜਾ)

ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦਰਪਣ (ਭਾਗ-ਦੂਜਾ)

12ਵੀਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀ

(ਕक्षा-12)

ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ (ਚੋਣਵਾਂ ਵਿਸ਼ਾ)

ਸੰਪਾਦਕੀ ਮੰਡਲ

ਡਾ. ਇਕਬਾਲ ਸਿੰਘ ਗੋਦਾਰਾ (ਸੰਪਾਦਕ)

ਮੁਖੀ, ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ, ਡੀ.ਏ.ਵੀ. ਕਾਲਜ
ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ (ਪੰਜਾਬ)

ਗੁਰਰਾਜ ਸਿੰਘ ਚਹਿਲ

ਐਸਸੀਏਟ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ, ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ
ਡੀ.ਏ.ਵੀ. ਕਾਲਜ
ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ (ਪੰਜਾਬ)

ਗੁਰਦੀਪ ਸਿੰਘ ਖੋਸਾ

ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ
ਸਰਕਾਰੀ ਸੀਨੀਅਰ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਕੂਲ
ਮਲਕਾਣਾ ਖੁਰਦ (ਸ਼੍ਰੀ ਗੰਗਾਨਗਰ)

ਡਾ. ਚੰਦਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼

ਐਸਸੀਏਟ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ, ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ
ਐਮ.ਐਮ.ਡੀ.ਏ.ਵੀ.ਕਾਲਜ
ਗਿੱਦਰਬਾਹਾ (ਪੰਜਾਬ)

ਨਵਰਾਜ ਸਿੰਘ

ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ
ਸਰਕਾਰੀ ਸੀਨੀਅਰ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਕੂਲ
9 ਐੱਫ ਐੱਫ, ਬੁੱਢਪਲਾ (ਸ਼੍ਰੀ ਗੰਗਾਨਗਰ)

ਹਰਮੀਤ ਸਿੰਘ ਗਿੱਲ

ਲੈਕਚਰਾਰ (ਪੰਜਾਬੀ)
ਸਰਕਾਰੀ ਸੀਨੀਅਰ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਕੂਲ
19 ਜੋਡਾ (ਸ਼੍ਰੀ ਗੰਗਾਨਗਰ)

ਮਾਧਮਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਬੋਰਡ ਰਾਜਸਥਾਨ, ਅਜਮੇਰ

ਪਾਠ-ਕ੍ਰਮ ਸੰਮਤੀ

ਡਾ. ਇਕਬਾਲ ਸਿੰਘ ਗੋਦਾਰਾ (ਸੰਯੋਜਕ)

ਮੁਖੀ, ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ, ਡੀ.ਏ.ਵੀ. ਕਾਲਜ
ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ (ਪੰਜਾਬ)

ਗੁਰਰਾਜ ਸਿੰਘ ਚਹਿਲ

ਐਸਸੀਏਟ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ, ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ
ਡੀ.ਏ.ਵੀ. ਕਾਲਜ
ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ (ਪੰਜਾਬ)

ਹਰਮੀਤ ਸਿੰਘ ਗਿੱਲ

ਲੈਕਚਰਾਰ (ਪੰਜਾਬੀ)
ਸਰਕਾਰੀ ਸੀਨੀਅਰ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਕੂਲ
19 ਜੈਤੋ (ਸ਼੍ਰੀ ਗੰਗਾਨਗਰ)

ਧੰਨਵਾਦ

ਸੰਪਾਦਕੀ ਮੰਡਲ ਅਤੇ ਮਾਧਮਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਬੋਰਡ ਰਾਜਸਥਾਨ, ਅਜਮੇਰ ਉਹਨਾਂ ਸਾਰੇ ਸੁਹਿਰਦ
ਰਚਨਾਕਾਰਾਂ ਦਾ ਦਿਲੋਂ ਧੰਨਵਾਦੀ ਅਤੇ ਰਿਣੀ ਹੈ, ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਮੁੱਲ ਸਿਰਜਣਾ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰ ਇਸ
ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚ ਸੰਗ੍ਰਹਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ।

ਭੂਮਿਕਾ

ਗਿਆਰਵੀਂ ਜਮਾਤ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਮੱਧਕਾਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਨਾਲ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਕਰਵਾਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜ਼ਰੂਰੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਾਰਵੀਂ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਨਾਲ ਹੀ ਉਹ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਵਿਕਾਸ ਕ੍ਰਮ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੋ ਸਕਣਗੇ। ਇਸੇ ਮਨੋਰਥ ਨੂੰ ਧਿਆਨ 'ਚ ਰੱਖ ਕੇ ਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ-ਦਰਪਣ (ਭਾਗ ਦੂਜਾ) ਪੁਸਤਕ ਦੀ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਨਿਕਾਸ ਸੰਬੰਧੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ-ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਇੱਕ ਮੱਤ ਨਹੀਂ ਹਨ ਕਿ, 19ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅੱਧ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸ਼ਾਹ ਮੁਹੰਮਦ ਨੇ ਆਧੁਨਿਕ ਸੰਵੇਦਨਾ ਦਾ ਮੁੱਢ ਬੰਨਿਆ। ਪਰ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦਾ ਇਕ ਵੱਡਾ ਧੜਾ ਇਸ ਗੱਲ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਹੀ ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਆਰੰਭ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ 'ਛੋਟੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਦਾ ਵੱਡਾ ਕਵੀ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਇਕ ਮੋੜ-ਕੱਟਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਪੱਖ ਵੱਡੀ ਪੱਧਰ ਤੇ ਰਹੱਸਵਾਦ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਪਰ, ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਵੱਖਰਾ ਹੈ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਅਰਸ਼ੀ ਉਡਾਰੀਆਂ ਦੇ ਫ਼ਰਸ਼ੀ ਸੰਦਰਭ ਬੜੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਨ।

ਸਮੁੱਚੀ ਆਧੁਨਿਕ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਬਿਰਤੀਆਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀਆਂ ਵਾਲੀ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖੀ ਜਾਂਦੀ ਰਹੀ ਹੈ।

ਸਮਕਾਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ, ਅਤਿ ਆਧੁਨਿਕ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਮਾਨਸਿਕ ਤਨਾਓ ਅਤੇ ਖੰਡਿਤ ਆਪੇ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਲੰਮੇਂ ਪਾਸਾਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਗੁਜ਼ਰਦੀ ਹੋਈ, ਕਾਵਿ ਪਰੰਪਰਾ ਦੇ ਰੂਪ 'ਚ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਕਾਵਿ-ਸਮਰੱਥਾ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਭਰਦੀ ਹੈ।

ਕਹਾਣੀ, ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਬਿਰਤਾਂਤ ਸਿਰਜਣ ਕਲਾ ਦੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵਿਧਾ ਹੈ। ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਹਾਣੀ ਮਨੁੱਖ ਜਿੰਨੀ ਹੀ ਪੁਰਾਣੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਹੀ ਦੋ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦਰਮਿਆਨ ਕਿਸੇ ਮਸਲੇ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਗੱਲਬਾਤ (ਸੰਵਾਦ) ਹੋਈ ਤਾਂ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ। ਬਿਰਤਾਂਤ ਸਿਰਜਣ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਸੰਵਾਦੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹੀ ਕਿਸੇ ਮਸਲੇ/ਵਿਚਾਰ ਸੰਬੰਧੀ ਚਰਚਾ ਦਾ ਮੁੱਢ ਬੰਨ੍ਹਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਵਿਚਾਰ ਚਰਚਾ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਥਾਨ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕਹਾਣੀ ਦੀ ਇੱਕ ਪੱਕੀ-ਪੀਡੀ ਪਰੰਪਰਾ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਮੱਧਕਾਲੀ ਸਾਹਿਤ ਰੂਪਾਂ ਜਿਵੇਂ- ਸਾਖੀ, ਲੋਕ-ਕਥਾ, ਕਿੱਸਾ, ਮਿੱਥ, ਬਾਤ ਆਦਿ ਤੋਂ ਵਿਕਾਸ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਸਮਕਾਲੀ ਨਿੱਕੀ ਹੁਨਰੀ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਲਗਾਤਾਰ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਹੈ। ਇੰਝ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਨਿਕਾਸ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਇਤਿਹਾਸ ਹੈ।

ਕੁਝ ਵਿਦਵਾਨ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਆਧੁਨਿਕ ਮੌਲਿਕ ਮੁਹਾਂਦਰੇ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਟ੍ਰੈਕਟਾਂ, ਭਾਈ ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਵੈਦ ਦੁਆਰਾ ਅਨੁਵਾਦਿਤ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਅਸਲ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਜਨਮ ਦਾਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਚਰਨ ਸਿੰਘ ਸ਼ਹੀਦ, ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਕਮਲਾ ਅਕਾਲੀ, ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰੀਤਲੜੀ ਅਤੇ ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਦਾ ਨਾਮ ਉਚੇਚੇ ਮਾਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਦਰਦ, ਜੋਸ਼ੂਆ ਫ਼ਜ਼ਲਦੀਨ, ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਦੀਵਾਨਾ ਅਤੇ ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਮੁਸਾਫ਼ਿਰ ਆਦਿ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਰਨਣਯੋਗ ਨਾਂ ਹਨ। ਇਹ ਮੁੱਢਲੀ

ਕਹਾਣੀ ਧਾਰਮਿਕ-ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਸਦਾਚਾਰਕ ਮਸਲਿਆਂ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਘੁੰਮਦੀ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਸੁਧਾਰ ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਰੋਕਾਰ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ 1935-40 ਦੇ ਨੇੜੇ-ਤੇੜੇ ਨਵੇਂ ਦੌਰ ਦਾ ਆਰੰਭ ਹੋਇਆ। ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੁੱਗਲ, ਸੁਜਾਨ ਸਿੰਘ, ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਸੇਖੋਂ, ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਧੀਰ, ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ, ਮਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸਰਨਾ, ਕੁਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਵਿਰਕ, ਦਵਿੰਦਰ ਸਤਿਆਰਥੀ, ਦਲੀਪ ਕੌਰ ਟਿਵਾਣਾ ਇਸ ਦੌਰ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਇਹ ਦੌਰ ਪ੍ਰਗਤੀਵਾਦ, ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਪਸਾਰਾਂ ਅਤੇ ਕਿਸਾਨੀ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਹੈ। 1947 ਦੀ ਵੰਡ ਵੀ ਨਵੇਂ ਦੌਰ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਰੋਕਾਰ ਹੈ। ਇਸੇ ਸਮੇਂ ਕੁਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਵਿਰਕ ਨਵੀਂ ਕਰਵਟ ਲੈ ਰਹੇ ਪੰਜਾਬੀ ਬੰਦੇ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਪਾਉਂਦਾ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਨਾ ਕਾਫ਼ੀ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਭਰਿਆ ਕੰਮ ਸੀ, ਪਰ ਅਸੀਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਅਕਾਦਮਿਕ ਸਮੇਂ ਦੀ ਸੀਮਾ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖ ਕੇ ਜਿੰਨਾਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੀ ਚੋਣ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਉਹ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਕ੍ਰਮ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਵਾਲੀ ਹੈ। ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਆਰੰਭ ਕਰਕੇ ਸਮਕਾਲੀ ਪ੍ਰਵਾਸੀ ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਸੇਖਾ ਤਕ ਪਹੁੰਚਦੇ ਹੋਏ, ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਦੀ ਇਤਿਹਾਸ ਰੇਖਾ ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇ ਵਸਤੂ ਅਤੇ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕਹਾਣੀ ‘ਭੂਆ’ ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਰਚਿਤ ਪ੍ਰਤਿਨਿਧ ਕਹਾਣੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਨਿੱਘ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੋਈ ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਹਾਸ-ਰਸ ਅੰਦਾਜ਼ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਸਮਕਾਲੀ ਸਮੇਂ ਜਦੋਂ ਪਰਿਵਾਰਕ ਰਿਸ਼ਤੇ ਤਿੜਕ ਰਹੇ ਹਨ, ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਦੀ ਸਾਰਥਕਤਾ ਹੋਰ ਵੀ ਵਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਸੇਖੋਂ ਰਚਿਤ ਕਹਾਣੀ ‘ਸ਼ਹੀਦ ਦੀ ਮਾਂ’ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਮਨੁੱਖੀ ਹੋਣੀ ਦੇ ਆਰਥਕ ਮਸਲਿਆਂ ਨਾਲ ਹੈ। ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਕੀਮਤਾਂ ਦਾ ਪਸਾਰ ਨਿੱਜੀ ਜਾਇਦਾਦ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਇਸ ਦੇ ਅੰਤਰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਰੋਕਾਰ ਵੀ ਬੜੇ ਮਹੱਤਵਸ਼ਾਲੀ ਹਨ। ਮਨੁੱਖੀ ਦੁਖਾਂਤ ਦੇ ਵਿਲੱਖਣ ਪਸਾਰਾਂ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਝੰਜੋੜਦੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੋਚਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਵੀ ਕਰਦੀ ਹੈ।

‘ਕੋਈ ਇੱਕ ਸਵਾਰ’ ਕਹਾਣੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਧੀਰ ਦੀ ਰਚਿਤ ਕਹਾਣੀ ਹੈ। ਨਵੀਂ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੇ ਪਸਾਰ ਨੇ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਪ੍ਰੰਪਰਾਮਈ ਸਾਧਨਾਂ ਨੂੰ ਢਾਹ ਲਾਉਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਰੋਜ਼ੀ-ਰੋਟੀ ਦੇ ਆਸਰੇ ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਉਸ ਕੋਲੋਂ ਖੁੱਸਦੇ ਹਨ, ਉਸ ਦਾ ਜੀਵਨ ਅਕਾਉ ਅਤੇ ਬੇਬਸੀ ਵਾਲਾ ਹੋ ਨਿਬੜਦਾ ਹੈ। ਮੋਟਰ ਗੱਡੀ ਦੇ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਟਾਂਗੇ ਵਾਲੇ ਦਾ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਿਵੇਂ ਸੰਭਵ ਹੋਵੇਗਾ? ਬੜਾ ਵੱਡਾ ਸੁਆਲ ਹੈ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਸਵੈ-ਪਛਾਣ ਦੇ ਮਸਲੇ ਦੀ ਬਾਤ ਕੁਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਵਿਰਕ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ‘ਮੈਨੂੰ ਜਾਣਨੈ?’ ਵਿੱਚ ਪਾਈ ਗਈ ਹੈ। ਵਿਰਕ ਅਜਿਹਾ ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਮਨੋ-ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਰਚਨਾਤਮਕ ਸਰੋਕਾਰ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ‘ਮੈਨੂੰ ਜਾਣਨੈ?’ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚਲਾ ਪਾਤਰ ਬੇ-ਪਛਾਣ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਹੰਢਾਉਂਦਾ ਹੋਇਆ ਹਰ ਕਿਸਮ ਦੇ ਚਾਅ-ਮਲੂਹ ਪ੍ਰਤੀ ਉਦਾਸੀਨ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਰ ਪਛਾਣ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਵੀ ਉਸ ਅੰਦਰ ਅਥਾਹ ਉਤਸ਼ਾਹ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਜਿਉਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਪੈਦਾ ਕਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਦੁਆਰਾ ਲਿਖੀ ਗਈ ਕਹਾਣੀ ‘ਘੜੀ ਤਾਂ ਖਰਾਬ ਹੋ-ਗੀ!’ ਵਿੱਚ ਨਵੇਂ ਸਮਾਜਕ-ਆਰਥਕ ਸੰਦਰਭ ‘ਚ ਲਹੂ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ(ਮਾਂ-ਪਿਉ, ਧੀ-ਪੁੱਤ) ਦੇ ਤਵਾਜ਼ਨ ਨੂੰ ਵਿਗਾੜ ਰਹੇ ਰੋਕੜ-ਸੰਬੰਧਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇੰਝ ਕਹੋ ਕਿ ਆਰਥਕ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਨਿੱਜੀ ਜੀਵਨ ਲਈ ਜੋ ਖੁੱਲ੍ਹ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਨਾਲ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਪਰਿਵਾਰਕ ਰਿਸ਼ਤੇ ਤਿੜਕਦੇ ਹਨ। ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ

ਸੰਕੇਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵੱਡੀ ਗੱਲ ਕਹਿਣ ਵਿੱਚ ਮਾਹਰ ਗਲਪਕਾਰ ਹੈ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਦੇਵ ਰੂਪਾਣਾ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਸਮਰੱਥਾਵਾਨ ਅਤੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਹੈ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ੇ ਦੀਆਂ ਕਈ ਪਰਤਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਾਠਕ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਜਿਵੇਂ-ਜਿਵੇਂ ਇਹਨਾਂ ਪਰਤਾਂ ਨੂੰ ਖੋਲਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਥੀਮਕ ਪਾਸਾਰ ਉੱਭਰਦੇ ਹਨ। ਉਸ ਦੁਆਰਾ ਰਚਿਤ ਕਹਾਣੀ 'ਹਵਾ' ਬੜੇ ਪ੍ਰਚੰਡ ਰੂਪ ਵਿੱਚ 1947 ਦੀ ਕਤੱਲ-ਓ-ਗਾਰਦ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਚਿਤਰਦੀ ਹੈ। ਕਹਾਣੀ ਇਹ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ 1947 ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਹੜੀਆਂ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਹਿਲਾ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਵਰਿਆਮ ਸੰਧੂ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਵਿਵਿੱਧ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਉੱਪਰ ਕਹਾਣੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਹੈ। 'ਆਪਣਾ ਆਪਣਾ ਹਿੱਸਾ' ਕਹਾਣੀ ਆਰਥਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋ ਰਹੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਪੈਦਾ ਹੋ ਰਹੀ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਟੁੱਟ-ਭੱਜ ਅਤੇ ਕੁਝਤਣ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਮੌਤ ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਰਸਮਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਦਖਲ-ਅੰਦਾਜ਼ੀ ਵੇਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਵਰਿਆਮ ਸੰਧੂ ਡੂੰਘੀ ਤਨਜ਼ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਉਹ ਸਾਡੀਆਂ ਸੁੰਨ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਸੰਵੇਦਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਟੁੰਬਦੀ ਹੈ।

ਹਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਲੱਖੀਆਂ ਰਾਜਸਥਾਨ ਦੇ ਸ਼੍ਰੀ ਗੰਗਾਨਗਰ ਜਿਲ੍ਹੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਕਥਾ-ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਥਾਨ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਆਡੰਬਰ ਦੇ ਚੁਪ-ਚਾਪ ਬੜੀਆਂ ਮਾਰਮਿਕ ਕਹਾਣੀਆਂ ਪੰਜਾਬੀ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਦੀ ਝੋਲੀ ਪਾਈਆਂ ਹਨ। ਵਿਅੰਗ ਉਸ ਦੀ ਕਹਾਣੀ-ਕਲਾ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਜੁਗਤ ਹੈ। 'ਸੱਚ ਵੀ ਮੁਥਾਜ ਹੈ' ਕਹਾਣੀ ਸਾਡੀ ਨਿਆਂ-ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਉੱਪਰ ਕਰਾਰਾ ਵਿਅੰਗ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਸਮਕਾਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀਕਾਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਗਰੇਵਾਲ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਨਾਂ ਹੈ। ਉਹ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਹੈ; ਉਸ ਕੋਲ ਵਿਲੱਖਣ ਕਹਾਣੀ-ਕਲਾ ਹੈ। 'ਮੋਹ-ਪਾਸ਼' ਉਸ ਦੀ ਵਧੀਆ ਕਹਾਣੀ ਹੈ। ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਵਸਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮੋਹ-ਪਿਆਰ, ਵੈਰ-ਵਿਰੋਧ ਅਤੇ ਬਦਲੇ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਦਾ ਨਿਕਟ-ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਹੈ। 'ਮੋਹ-ਪਾਸ਼' ਮੋਹ ਦੀਆਂ ਤੰਦਾਂ ਦੇ ਉਲਝਾਓ ਅਤੇ ਸੁਲਝਾਓ ਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਹੈ। ਇੰਝ ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦੀ ਇਕਾਈ 'ਮੋਹ' ਦੀ ਸਾਰਥਕਤਾ ਦਾ ਸੁਨੇਹਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

ਗੁਰਮੀਤ ਕੜਿਆਲਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਨਿਵੇਕਲਾ ਹਸਤਾਖਰ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਉਸ ਦੀ ਕਹਾਣੀ 'ਆਤੂ-ਖੋਜੀ' ਉਸ ਦੁਖਾਂਤ ਨੂੰ ਸਿਰਜਦੀ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਆਤੂ ਆਪਣੇ ਕਿੱਤੇ ਪ੍ਰਤੀ ਸੁਹਿਰਦ ਅਤੇ ਇਮਾਨਦਾਰ ਹੋ ਕੇ ਹੰਢਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਸਮਕਾਲੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਟ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ 'ਆਤੂ' ਇੱਕ ਵਿਅੰਗਮਈ ਸਵਾਲ ਖੜ੍ਹਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇੰਝ ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਟੇਢੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸਾਡੀਆਂ ਸਮਾਜਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਧਿਰਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਬੱਧਤਾ ਨੂੰ ਕਾਟੇ ਹੇਠ ਲਿਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਕਹਾਣੀ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਝਾਤੀ ਮਾਰਨ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ-ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪਹਿਲੂ ਵਿਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਕਹਾਣੀਕਾਰਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਾਹਮਣੇ ਆਇਆ ਹੈ। ਪਰਵਾਸੀ ਜੀਵਨ ਜਿਉਂਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ 'ਚ ਝਾਤ ਮਾਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਕਹਾਣੀਆਂ ਅਤੇ ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਅਮਨਪਾਲ ਸਾਰਾ ਅਤੇ ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ ਸੇਖਾ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਇਸ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਅਮਨਪਾਲ ਸਾਰਾ ਦੀ ਕਹਾਣੀ 'ਗੁਡ ਡੀਅਲ' ਆਰਥਿਕ-ਪਦਾਰਥਕ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਸੰਵੇਦਨਹੀਣਤਾ ਨੂੰ ਅਤਿ ਸਾਰਥਿਕਤਾ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਹੁਣ ਸਥਿਤੀ ਇਹ ਬਣ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਮੌਤ ਵਰਗੀ ਦੁਖਾਂਤਕ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ ਆਰਥਕ ਵਾਧੇ-ਘਾਟੇ ਦੇ ਚੱਕਰ ਵਿੱਚ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਸੇਖਾ ਦੀ ਕਹਾਣੀ 'ਪੰਜ ਡਾਲਰ ਦਾ ਨੋਟ' ਵੀ ਪੈਸਾ-ਕੀਮਤਾਂ ਦੀ ਭੱਜ-ਦੌੜ

ਵਿੱਚ ਸਮਾਜਿਕ-ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੇ ਵਿਗਠਨ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇੰਝ ਪ੍ਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀਆਂ ਪੰਜਾਬੀ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਸੁਚੇਤ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ 'ਸਭ-ਔਛਾ' ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਸਮੁੱਚੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਇਸ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੰਗਾਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਦੀ ਨਿਵੇਕਲੀ ਰਫ਼ਤਾਰ ਅਤੇ ਨੁਹਾਰ ਨਾਲ ਸਾਂਝ ਪਾ ਸਕਣਗੇ। ਇਸੇ ਸਾਂਝ ਨਾਲ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਥਾ-ਸਾਹਿਤ ਪ੍ਰਤੀ ਜਿਗਿਆਸਾ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਹੋਣ ਦੀਆਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਬਣਦੀਆਂ ਹਨ।

ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚ ਬਾਰ੍ਹਵੀਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਕੁਝ ਆਧੁਨਿਕ ਸਾਹਿਤ-ਰੂਪਾਂ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਗੇ।

ਆਧੁਨਿਕ ਸਾਹਿਤ ਰੂਪ ਜਿਵੇਂ ਗੀਤ, ਗਜ਼ਲ, ਇਕਾਂਗੀ, ਨਾਟਕ, ਰੇਖਾ ਚਿੱਤਰ, ਨਿੱਕੀ ਕਹਾਣੀ ਆਦਿ, ਸਮਕਾਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਸਾਹਿਤ ਰੂਪਾਂ ਦੇ ਨਿਕਾਸ ਤੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਸੂਤਰ ਆਧੁਨਿਕ ਸੰਵੇਦਨਾ 'ਚ ਵੇਖੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਸਮੇਂ ਦੀ ਤੌਰ ਅਨੁਸਾਰ ਉਸ ਦੀ ਤਾਸੀਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟਾਉਂਦੇ ਸਾਹਿਤ ਰੂਪਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਸੰਬੰਧਤ ਸਮਾਜ ਦੇ ਸੁਭਾਅ ਦੀ ਨੁਹਾਰ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬਦਲ ਰਿਹਾ; ਬਦਲਦਾ ਅਤੇ ਬਦਲਿਆ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਅਕਤੀ ਵੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਹਿਤ ਰੂਪ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੇ ਮਾਨਵੀ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦੀ ਬਾਤ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇੰਜ ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਰੂਪ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ-ਸਮੂਹ ਦੀ ਬਦਲੀ ਹੋਈ ਜੀਵਨ-ਸ਼ੈਲੀ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਕੇਂਦਰੀ ਤੱਤ ਰਸ ਬਾਰੇ ਵੀ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਭਾਰਤੀ ਸਾਹਿਤ ਪਰੰਪਰਾ ਵਿੱਚ ਰਸ-ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਬੜਾ ਮਹੱਤਵ ਹੈ। ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਰਸ ਨੂੰ ਕਾਵਿ (ਸਾਹਿਤ) ਦੀ ਆਤਮਾ ਕਿਹਾ ਹੈ। ਰਸ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਕਾਵਿ-ਆਨੰਦ ਅਤੇ ਕਾਵਿ-ਅਨੁਭਵ ਨਾਲ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਪਾਠਕ ਉਪਰ ਪੈਣ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵਜੋਂ ਵੀ ਵੇਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਮੁਕਦੀ ਗੱਲ ਇਹ ਕਿ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਮਨੁੱਖੀ ਭਾਵਾਂ ਨਾਲ ਹੈ ਅਤੇ ਰਸ ਸੰਬੰਧੀ ਵਿਚਾਰ ਚਰਚਾ ਦੁਆਰਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਸਾਹਿਤ ਸੰਬੰਧੀ ਭਾਵਮਈ ਸੂਝ ਨੂੰ ਪ੍ਰਚੰਡ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਪ੍ਰਸੰਗ ਅਨੁਸਾਰ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਗਤੀਸ਼ੀਲਤਾ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਲਗਾਤਾਰ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਪਾਠਕਾਂ/ਅਧਿਆਪਕਾਂ/ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਪ੍ਰਤੀ ਰੱਵਈਏ ਨੂੰ ਸੋਧ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਆਧੁਨਿਕ ਰੂਪਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੋ ਕੇ ਬੜੇ ਮਾਣ ਨਾਲ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਬੀਤੇ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ।

ਅੰਤ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ-ਦਰਪਣ (ਭਾਗ ਦੂਜਾ) ਪੁਸਤਕ ਪੰਜਾਬੀ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਰਚਨਾਤਮਕ ਹੁੰਗਾਰੇ ਲਈ ਪੇਸ਼ ਹੈ.....।

ਸੰਯੋਜਕ

ਜਮਾਤ-12

ਵਿਸ਼ਾ-ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ

ਸਮਾਂ-3:15 ਘੰਟੇ

ਅੰਕ- 80

ਨੰ.	ਸਿੱਖਿਆ ਖੇਤਰ	ਅੰਕ-ਪੀਰੀਅਡ	
1.	ਅਣਡਿੱਠਾ ਪੈਰਾ	10	15
2.	ਨਿਬੰਧ ਰਚਨਾ	08	20
3.	ਕਹਾਣੀ ਰਚਨਾ	04	10
4.	ਵਿਹਾਰਕ ਵਿਆਕਰਨ	13	70
5.	ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ	45	215

1. ਅਣਡਿੱਠਾ ਪੈਰਾ (150 ਸ਼ਬਦ)

(ਅੰਕ-10)

ਵਾਰਤਕ-ਅੰਸ਼ ਵਿੱਚੋਂ ਸਿਰਲੇਖ ਦੀ ਚੋਣ, ਵਿਸ਼ਾ-ਵਸਤੂ ਬੋਧ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦਾਰਥ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਬਰਾਬਰ ਅੰਕਾਂ ਦੇ ਪੰਜ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਪੁੱਛੇ ਜਾਣਗੇ।

2. ਨਿਬੰਧ-ਰਚਨਾ

(ਅੰਕ-08)

ਕਿਸੇ ਇੱਕ - ਸ਼ਖਸੀਅਤ, ਸਮਾਜਕ, ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਅਤੇ ਸਮਕਾਲੀ -ਵਿਸ਼ੇ ਉੱਪਰ ਅਧਾਰਿਤ (ਚਾਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਇੱਕ, 200-250 ਸ਼ਬਦ ਸੀਮਾ)

3. ਕਹਾਣੀ-ਰਚਨਾ

(ਅੰਕ-04)

ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਅੰਕੜਿਆਂ/ ਤੱਥਾਂ/ ਸੰਕੇਤਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ। (ਚਾਰ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ, 100-125 ਸ਼ਬਦ-ਸੀਮਾ)

4. ਵਿਹਾਰਕ ਵਿਆਕਰਨ

(ਅੰਕ-13)

(1) ਅਖਾਣ(ਅਰਥ ਅਤੇ ਵਾਕ ਪ੍ਰਯੋਗ)	02
(2) ਮੁਹਾਵਰੇ (ਅਰਥ ਅਤੇ ਵਾਕ ਪ੍ਰਯੋਗ)	02
(3) ਵਿਸ਼ਰਾਮ-ਚਿੰਨ੍ਹ(ਵਾਕ ਪ੍ਰਯੋਗ)	03
(4) ਵਾਕ-ਬੋਧ (ਉਦੇਸ਼ ਤੇ ਵਿਧੇਅ, ਵਾਕਾਂਸ਼ ਤੇ ਉਪਵਾਕ, ਬਣਤਰ ਅਤੇ ਕਾਰਜ ਪੱਖੋਂ ਵਾਕਾਂ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ-ਵੰਡ)।	06

5. ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ

(ਅੰਕ-45)

5.1- ਕਵਿਤਾ

- (1) ਕਾਵਿ-ਅੰਸ਼ ਉੱਪਰ ਅਧਾਰਿਤ ਵਿਆਖਿਆ ਤੇ ਬੋਧ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (ਦੋ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ) 10
- (2) ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਉੱਪਰ ਅਧਾਰਿਤ ਵਿਸ਼ਾ-ਵਸਤੂ ਜਾਂ ਸਾਰ ਸੰਬੰਧੀ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (ਚਾਰ ਵਿੱਚੋਂ ਦੋ) 10

5.2- ਕਹਾਣੀ

- (1) ਕਹਾਣੀ ਉੱਪਰ ਅਧਾਰਿਤ ਅਤਿ ਲਘੂ-ਉੱਤਰਾਤਮਿਕ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (ਅੱਠ ਵਿੱਚੋਂ ਪੰਜ) 05
- (2) ਕਹਾਣੀ ਉੱਪਰ ਅਧਾਰਿਤ ਪਾਤਰ-ਉਸਾਰੀ ਜਾਂ ਸਾਰ ਸੰਬੰਧੀ ਨਿਬੰਧਾਤਮਿਕ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (ਦੋ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ) 05

5.3- ਸਾਹਿਤ ਰੂਪ-ਵਿਧਾਨ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸ

- (1) ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਰੂਪ :-ਕਵਿਤਾ, ਗੀਤ, ਗਜ਼ਲ, ਨਾਟਕ, ਇਕਾਂਗੀ, ਨਿੱਕੀ ਕਹਾਣੀ ਅਤੇ ਰੇਖਾ-ਚਿੱਤਰ । (ਅਰਥ, ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ) 06
- (2) ਰਸ:-ਨੌਂ ਰਸ (ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ, ਲੱਛਣ ਤੇ ਉਦਾਹਰਨ)। 02
- (3) ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ (ਆਧੁਨਿਕ ਕਾਲ) ਉੱਪਰ ਅਧਾਰਿਤ ਨਿਬੰਧਾਤਮਿਕ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (ਤਿੰਨ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ) 07

ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ-

ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ-ਦਰਪਣ(ਭਾਗ ਦੂਜਾ)- ਮਾਧਮਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਬੋਰਡ ਰਾਜਸਥਾਨ, ਅਜਮੇਰ।

ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਸਹਾਇਕ ਪੁਸਤਕਾਂ:-

1. ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਆਕਰਨ ਅਤੇ ਲੇਖ ਰਚਨਾ -ਪੰਜਾਬ ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਬੋਰਡ।
2. ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਆਕਰਨ (ਡਾ. ਹਰਕੀਰਤ ਸਿੰਘ, ਗਿਆਨੀ ਲਾਲ ਸਿੰਘ) ਪੰਜਾਬ ਸਟੇਟ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਟੈਕਸਟ ਬੁੱਕ ਬੋਰਡ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ।
3. ਪੰਜਾਬੀ-ਤੀਜੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅਧਿਆਪਨ (ਬੀ. ਐੱਸ. ਟੀ. ਸੀ. ਦੂਜਾ ਸਾਲ) - ਰਾਜਸਥਾਨ ਰਾਜ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਮੰਡਲ, ਜੈਪੁਰ।

ਤਤਕਰਾ

ਖੰਡ - 1 (ਕਵਿਤਾ)

1. ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ	02
ਚੜ੍ਹ ਚੱਕ ਤੇ ਚੱਕ ਘੁਮਾਨੀਆਂ	
ਸਮਾਂ	
ਇਲਮ, ਅਮਲ	
2 ਪ੍ਰੋ. ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ	07
ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮਜ਼੍ਹਰ	
ਹਲ ਵਾਹੁਣ ਵਾਲੇ	
ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਦਰਿਆ	
3 ਧਨੀ ਰਾਮ ਚਾਤ੍ਰਕ	11
ਗਰੀਬ ਕਿਰਸਾਣ	
ਇਨਸਾਨਸਤਾਨ	
4 ਬਾਬੂ ਫੀਰੋਜ਼ਦੀਨ ਸ਼ਰਫ਼	18
ਅਰਬੀ ਦੀਵਾਲੀ	
ਮੈਂ ਪੰਜਾਬੀ	
5 ਪ੍ਰੋ. ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ	23
ਖ਼ਨਗਾਹੀਂ ਦੀਵਾ ਬਾਲਦੀਏ	
ਮੇਰੇ ਗੀਤ	
6 ਹਰਿਭਜਨ ਸਿੰਘ	28

ਸੌਂ ਜਾ ਮੇਰੇ ਮਾਲਕਾ (ਗੀਤ)	
ਬਿਰਛ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਤੁਰਨਾ ਹੈ	
7. ਸ.ਸ.ਮੀਸ਼ਾ	32
ਧਰਤੀ ਦੇ ਬੋਲ	
ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਦੀ ਦਾਸਤਾਨ	
8 ਪਾਸ਼	38
ਸਭ ਤੋਂ ਖਤਰਨਾਕ	
(ਹਾਣੀਆ) ਗੀਤ	
9.ਸੰਤ ਰਾਮ ਉਦਾਸੀ	44
ਚੂੜੀਆਂ ਦਾ ਹੋਕਾ	
ਸੀਰੀ ਤੇ ਜੱਟ ਦੀ ਸਾਂਝੀ ਵਿਥਿਆ ਦੇ ਨਾਂ.....	
10.ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ	49
ਪੁਰਖਿਆਂ ਦੇ ਰਸਤੇ 'ਤੇ	
ਆਇਆ ਨੰਦ ਕਿਸ਼ੋਰ	
11. ਡਾ. ਜਗਤਾਰ	54
ਬਦੇਸ਼ੀ ਸੌਦਾਗਰ	
ਇਹ ਲਹੂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਹੈ	
ਹਰ ਮੋੜ ਤੇ ਸਲੀਬਾਂ (ਗਜ਼ਲ)	
12. ਡਾ. ਪਾਲ ਕੌਰ	60
ਖੜ੍ਹਾ-ਸਾਈਕਲ	
ਔੜ	
13.ਗੁਰਭਜਨ ਗਿੱਲ	65
ਧੀਆਂ ਦੀਆਂ ਲੋਹੜੀਆਂ (ਗੀਤ)	
ਆਪਣੀ ਜਾਚੇ (ਗਜ਼ਲ)	

ਜੇ ਤੁਰਿਐ (ਗਜ਼ਲ)

14. ਗੁਰਤੇਜ ਕੋਹਾਰਵਾਲਾ 70

ਹੋਰਾਂ ਵਾਂਗੂੰ (ਗਜ਼ਲ)

ਕਿਤਾਬਾਂ ਵਰਗੇ ਲੋਕਾਂ (ਗਜ਼ਲ)

ਜ਼ਾਬਤਿਆਂ ਦੀ ਇਹ ਗਲਵੱਕੜੀ (ਗਜ਼ਲ)

ਔੜ ਏਦਾਂ ਹੀ (ਗਜ਼ਲ)

15. ਡਾ. ਵਨੀਤਾ 75

ਨਿ:ਸ਼ਬਦ

ਚੰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਦਾਸ ਹੋਣਾ

ਬੀਤੇ ਵਰ੍ਹੇ ਦੇ ਕੈਲੰਡਰ 'ਚ ਟੰਗੇ ਦਿਨ

16. ਤ੍ਰੈਲੋਚਨ ਲੋਚੀ 81

ਕੁੜੀਆਂ ਤਾਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ (ਗਜ਼ਲ)

ਅਰਦਾਸ ਕਰੀਂ (ਗਜ਼ਲ)

ਹੱਥਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਡਿਗਰੀਆਂ (ਗਜ਼ਲ)

ਕਿਤਾਬਾਂ ਤੇ ਕੁੜੀਆਂ (ਗਜ਼ਲ)

ਖੰਡ-2 (ਕਹਾਣੀ)

1. ਭੂਆ	ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ	89
2. ਸ਼ਹੀਦ ਦੀ ਮਾਂ	ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਸੇਖੋਂ	96
3. ਕੋਈ ਇੱਕ ਸਵਾਰ	ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਧੀਰ	101
4. ਮੈਨੂੰ ਜਾਣਨੈ ?	ਕੁਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਵਿਰਕ	108
5. ਘੜੀ ਤਾਂ ਖਰਾਬ ਹੋ-ਗੀ !	ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ	113
6. ਹਵਾ	ਗੁਰਦੇਵ ਸਿੰਘ ਰੁਪਾਣਾ	121
7. ਆਪਣਾ-ਆਪਣਾ ਹਿੱਸਾ	ਵਰਿਆਮ ਸਿੰਘ ਸੰਧੂ	128

8. ਸੱਚ ਵੀ ਮੁਥਾਜ ਹੈ	ਹਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਲੱਖੀਆਂ	137
9. ਮੋਹ-ਪਾਸ਼	ਬਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਗਰੇਵਾਲ	145
10. ਆਤਮ ਖੋਜੀ	ਗੁਰਮੀਤ ਕੜਿਆਲਵੀ	160
11. ਗੁੱਡ ਡੀਅਲ	ਅਮਨਪਾਲ ਸਾਰਾ	171
12. ਪੰਜ ਡਾਲਰ ਦਾ ਨੋਟ	ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ ਸੇਖਾ	179

ਖੰਡ - 3

(ਸਾਹਿਤ ਰੂਪ-ਵਿਧਾਨ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸ)

1. ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਰੂਪ	186—207
(ੳ) ਕਵਿਤਾ	186
(ਅ) ਗੀਤ	190
(ੲ) ਗ਼ਜ਼ਲ	192
(ਸ) ਨਾਟਕ	195
(ਹ) ਇਕਾਂਗੀ	198
(ਕ) ਨਿੱਕੀ ਕਹਾਣੀ	201
(ਖ) ਰੇਖਾ ਚਿੱਤਰ	205
2. ਰਸ	208-214
3. ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਇਤਿਹਾਸ (ਆਧੁਨਿਕ ਕਾਲ)	215-271
(ੳ) ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ	215
(ਅ) ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਲ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ	231
(ੲ) ਪੰਜਾਬੀ ਨਿੱਕੀ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ	238
(ਸ) ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ	245
(ਹ) ਪੰਜਾਬੀ ਵਾਰਤਕ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ	251
4. ਸਹਾਇਕ ਪੁਸਤਕ ਸੂਚੀ	272-273